



John Bishop'ın İlimli İmanlığı ve Risk Olarak İman
John Bishop's Modest Fideism and Faith as Venture

Abdulkadir Tanış

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı
Assistant Professor Dr., Hitit University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy of Religion
Çorum, Turkey

tanisabdulkadir@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5564-7384>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 9 Ocak / January 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 5 Nisan / April 2019

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran / June 2019

Cilt / Volume: 10 Sayı / Issue: 22 Sayfa / Pages: 23-41

Atıf / Cite as: Tanış, Abdulkadir. "John Bishop'ın İlimli İmanlığı ve Risk Olarak İman [John Bishop's Modest Fideism and Faith as Venture]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 10/22 (June 2019): 23-41.

<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.441809>

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey). All rights reserved.

Öz

Believing by Faith: An Essay in the Epistemology and Ethics of Religious Belief adlı kitabında John Bishop, dinî inançlar lehinde ılımlı ve kanıtın-ötesine uzanan imancı bir argüman ileri sürmektedir. Onun argümanının temel fikri, kişinin, doğrulukları konusunda yeterli kanıtı sahip olmadığını bildiği halde, dinî inançları pratik akıl yürütmesinde doğru olarak alabileceğidir. O bunu yaparken, son derece önemli bazı epistemik ve ahlaki öğelerin değerini vurgulamaktadır. Bu öğeler, özellikle kişinin epistemik görevlerini göz ardı etmediği, epistemik olarak kendi durumunun farkında olduğu, sahip olduğu dinî inançları sadece epistemik açıdan değil aynı zamanda ahlaki açıdan da değerlendirdiği ve bunun meşru olduğu şeklindedir. Temel olarak bu çalışmada, kişinin, Bishop'ın argümanına dayanarak güçlü bir iman sahibi olamayacağı ve bu yüzden argümanın yetersiz olduğu iddia edilecektir. Bunun temel gerekçesi olarak, kişinin bir taraftan Tanrı'nın varlığının lehinde yeterli bir kanıt olmadığını tam anlamıyla bilincindeyken, diğer taraftan Tanrı'nın varlığına güçlü bir şekilde inanamayacağıdır. Ayrıca argümana yönelik diğer birkaç eleştiri de müzakere edilecektir.

Anahtar kelimeler: Din Felsefesi, İmanın Rasyonelliği, İlmî İmanlık, John Bishop, İnançsal Risk Alma

Abstract

In his significant book *Believing by Faith: An Essay in the Epistemology and Ethics of Religious Belief*, John Bishop argues a modest and supra-evidential fideistic argument in favor of religious beliefs. According to his argument, one can take religious beliefs as true in his practical reasoning while he recognizes that these beliefs lack adequate evidential support for their truth. In doing so, he emphasizes highly important some epistemic and moral considerations. These considerations are that believer does not ignore his epistemic duties, is epistemically aware of his situation, evaluates his religious beliefs not only epistemically but also morally. In this essay, I will claim mainly that one cannot have authentic faith on the grounds of Bishop's argument and thus it is inadequate. The basic reason for the claim is that when one is fully aware that there is not adequate evidence for the existence of God, he cannot strongly believe in God. Also, I will discuss some objections to the argument.

Keywords: Philosophy of Religion, Rationality of Faith, Modest Fideism, John Bishop, Doxastic Venture

GİRİŞ

Dinî inançlara sahip olmanın herhangi bir kanıt veya bu türden bir akıl yürütmeye dayanmadığını ya da dayanması gerekmediğini ileri süren imancılık (fideizm), iman-akıl ilişkisi konusunda çeşitli düşünürler tarafından savunulmuş önemli yaklaşımlardan biridir. Farklı birçok versiyonu olmasına karşın, genel olarak imancılığı, dinî inançları edinmenin temelinde birtakım epistemik gerekçelen-dirme veya kanıtlamaların yattığı iddiasını -farklı gerekçelerle de olsa- reddeden anlayış şeklinde tanımlamak yanlış olmayacaktır. Bu anlayışı savunanlara göre, söz konusu inançlara sahip olmanın temelinde akıl değil iman bulunmaktadır.

İmancılık genel olarak *katı* ve *ılımlı imancılık* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Savunucuları arasında Tertullianus (160-220) ve Soren Kierkegaard (1813-1855) gibi düşünürlerin bulunduğu katı imancılığa göre iman tam anlamıyla akla karşıttır. Buna göre, rasyonellik kriterleri açısından yaklaşıldığında dinî inançların saçma/paradoksal görünmesi kaçınılmazdır. Diğer bir deyişle, dinî inançların rasyonel olarak ortaya konulmaları veya temellendirilmeleri mümkün değildir. Augustinus (354-430) ve Blaise Pascal (1623-1662) gibi düşünürler tarafından savunulan ılımlı imancılık ise, her ne kadar dinî inançların çeşitli kanıtlarla temellendirilmesini mümkün görmeme noktasında katı imancılıkla uzlaşsa da bu inançların akla karşıt olmalarını reddetme hususunda ondan ayrılmaktadır. Bu anlayışa göre, dinî inançlara sahip olmada imanın akli öncelediği doğru olmakla birlikte, bu inançların araştırılmasında, anlaşılmasında ve açıklanmasında aklın önemli bir işlevi vardır. Dolayısıyla, ılımlı imancılar açısından, dinî inançların doğruluğunu kanıtlama hususunda aklın yetersiz olduğu söylenebilmesine karşın, bunların tamamen anlaşılmaz/saçma olduğunu ve aklın bu konuda hiçbir işleve sahip olmadığını ileri sürmek doğru değildir.¹

1 Daha geniş bilgi için bk. Cafer Sadık Yaran, "Dinî Epistemolojide Eleştirel Akılcılık ve Tahkiki İmancılık", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1997): 220-221; Hanifi Özcan, "Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım: "Temelcilik" ve "İmancılık"', *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40/1 (1999): 166-170; Osman Murat Deniz, *Akıl-İman İlişkisi Açısından Fideizm* (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 18.

İlimli imancılık lehinde son dönem din felsefesinde ileri sürülen önemli tezlerden biri, John Bishop'ın, ilk olarak "Faith as Doxastic Venture"² makalesinde, daha sonra ise *Believing by Faith: An Essay in the Epistemology and Ethics of Religious Belief*³ adlı kitabında ayrıntılı olarak işlediği "inançsal risk alma" (*doxastic venture*) argümanıdır. Bishop, söz konusu argümanla, inanç için kanıt zorunlu gören delilciliğin iddiasını reddederek, yeterli bir kanıtı olmayan dinî inancın ilimli bir imancılık çizgisinde savunulabileceğini göstermeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla, onun argümanının temel olarak delilciliğin karşısında konumlandığını ifade etmek gerekir. Ayrıca o, inançsal risk alma argümanını ortaya koyarken William James'in (1842-1910) "İnanma İradesi" (*The Will to Believe*)⁴ adlı makalesinden esinlendiğini ifade etmekle birlikte,⁵ önemli bazı açılardan bu argümandan ayrılmakta, ona çeşitli eklemeler yapmakta veya bazı farklı yönlerden onu geliştirmektedir. Bu çalışmada, ilk olarak, Bishop tarafından ilimli imancı bir çizgide ileri sürülen inançsal risk alma argümanı ana hatlarıyla ortaya konulacaktır. Daha sonra, özellikle inançsal risk alma argümanının gerçek bir imanın temelini oluşturup oluşturamayacağı tartışması başta olmak üzere argümana yöneltilen bazı ciddi eleştiriler irdelenecektir.

1. İNANÇSAL RİSK ALMA ARGÜMANI

Din epistemolojisinin temel meselelerinden biri, imanın çekirdeğini oluşturan önermelerin⁶ (örneğin, "Tanrı vardır" gibi) epistemik açıdan ne şekilde haklı kılınabileceğidir. Söz konusu önermelere rasyonel ve ahlaki açıdan meşru bir biçimde bağlanabilmek için elimizde yeterli herhangi bir gerekçe/kanıt var mıdır? Eğer bu tür bir gerekçe/kanıt varsa, bunun niteliği ne olacaktır? Ya da daha temel olarak, bu önermelere inanabilmek için bir gerekçeye sahip olmak zorunda mıyız? Kişi, herhangi bir gerekçeye sahip olmadan da meşru bir şekilde bu önermelere inanamaz mı?

John Bishop'ın geliştirmiş olduğu inançsal risk alma argümanı yukarıdaki sorulara bir cevap olarak sunulmaktadır. Öncelikle argümanın ismi hakkında bir şeyler söylemek gerekir. "İnançsal risk alma" şeklinde çevirdiğimiz "doxastic

2 John Bishop, "Faith as Doxastic Venture", *Religious Studies* 38/4 (2002): 471-487.

3 John Bishop, *Believing by Faith: An Essay in the Epistemology and Ethics of Religious Belief* (Oxford: Clarendon Press, 2007).

4 William James, "The Will to Believe", *Pragmatism and Other Writings*, ed. Giles Gunn (New York: Penguin Books, 2000), 198-218.

5 Bishop, *Believing by Faith*, 3.

6 Bishop, imanın temelini oluşturan ve bilişsel açıdan doğrulukları gösterilemeyen bu tür önermeleri "iman-inançları" (*faith-beliefs*) veya "iman-önermeleri" (*faith-propositions*) olarak adlandırmakta ve bunların teist iman için, bütün inançsal yapının içinde şekillendiği bir çerçeve görevi gördüğünü ifade etmektedir. Ancak o, öne sürdüğü bu düşünceyle realist olmayan bir çerçeveyi varsaymadığının özellikle altını çizmektedir. Bk. Bishop, *Believing by Faith*, 138-139. Makalenin geri kalanında inançsal risk alma tezi genel olarak bu iman-önermelerinin en önemlisi olan "Tanrı vardır" bağlamında müzakere edilecektir.

venture” kavramına tam olarak bir karşılık bulmanın zor olduğunu belirtmek gerekir. Ancak Bishop’ın bu kavramla vurgulamak istediği noktayı kısaca ifade edersek; inançsal risk alma, epistemik/bilişsel açıdan doğrulukları gösterilemediği için imanın özünü oluşturan temel önermeler konusunda inanan kişinin bir risk aldığını dile getirmektedir. Başka bir deyişle imanın özü, kişinin bilişsel açıdan bir şüphe ve kesinsizlik durumu içerisindeyken çeşitli önermelere doğru olarak inanmasını gerektirmektedir. Bu durumda kişi, Tanrı’nın var olduğunu *bilmediği* ve varlığının doğruluğunu gösterecek herhangi bir kanıtı sahip olmadığı halde O’nun varlığına iman etmektedir. Dolayısıyla inanan kişi bir bilgisizlik ve kesinsizlik durumu içinde Tanrı’ya iman ettiği için, tamamen riskli bir zemin üzerinde durmaktadır. İmanın epistemik açıdan yetersiz olan bu zeminini aşağıda daha ayrıntılı betimleyeceğiz. Ayrıca Bishop’ın, inançsal risk alma kavramını bir argüman isminden ziyade bir iman modeli olarak kullandığını belirtmek gerekir. Ancak o, yazılarında kendi argümanı için doğrudan bir isim kullanmadığından dolayı, bu çalışmada inançsal risk alma, ayrıca argümanın ismi olarak kullanılmıştır.

İnançsal risk alma argümanı önemli ölçüde imancı bir temel üzerine inşa edilmektedir. Bilindiği üzere imancılık sıklıkla, kişiye herhangi bir kanıtı sahip olmadan bir önermeye inanmayı tavsiye ettiği ancak kanıtı sahip olmadan bir doğruya inanmanın “psikolojik olarak” imkânı tartışmalı görüldüğü için eleştirilmektedir. Ancak buna rağmen Bishop, dinî inancın savunulması adına ılımlı bir imancılığın ortaya konulabileceğini iddia etmektedir.⁷ Bu amaçla onun başvurduğu inançsal risk alma argümanının temel tezine göre; imanı oluşturan temel önermelerin ve bunlardan en önemlisi “Tanrı vardır” önermesinin doğruluğunu, herkesi makul bir düzeyde ikna edebilecek yeterli bir kanıtla göstermek mümkün değildir. Bishop’ın argümanı, dinî inançların doğruluğunu yeterli bir biçimde gösterebilecek herhangi bir kanıtın olmadığını iddia etmekle temel olarak imancı bir noktada durmaktadır. Bununla birlikte, argümana göre, söz konusu önermelerin pratikte doğru olarak alınmasında/kabul edilmesinde ve bunlara göre bir hayat yaşanmasında ahlaken ve rasyonel olarak herhangi bir sorun yoktur.

Bishop öncelikle, inançsal risk alma argümanının, Tanrı’nın varlığını ortaya koyacak yeterli kanıtın olmadığı şeklindeki önemli iddiasını temellendirmek için “belirsizlik tezi”ne (*the thesis of ambiguity*) başvurmaktadır. Bu teze göre, Tanrı’nın varlığıyla ilgili elimizdeki mevcut kanıt, O’nun var olup olmadığını belirleyecek yeterlilikte değildir. Hâlihazırdaki durum göz önünde bulundurulduğunda hem Tanrı’nın varlığını onaylayanların hem de reddedenlerin sahip olduğu çeşitli kanıtlar vardır ve iki taraftan birinin diğerine üstünlük sağladığını ifade etmek oldukça zordur. Bishop’a göre, aslında her iki taraf, argümanda kanıtlamaya çalış-

⁷ Bishop, *Believing by Faith*, 1-2.

tıkları sonucu önceden kabul ettiklerinden onların bir döngüsellğe dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yine, taraflardan her biri, karşıdan gelecek olan yeni eleştirilere cevap verebilecek şekilde çeşitli araçlara sahiptir.⁸ Dolayısıyla, iki taraftan birini tam anlamıyla doğrulayabilecek veya yanlışlayabilecek bir zemine sahip değiliz. Her iki taraf da kendi iddiaları için çeşitli argümanlara sahiptir ve yeni eleştiriler ışığında bu argümanlar sürekli revize edilmektedir.

Ancak Tanrı'nın varlığının doğruluğunu göstermek için yeterli bir kanıtla sahip olmadığımızı iddia eden Bishop, belirsizlik tezini bir adım ileriye taşımakta ve bu şekildeki dinî inançların epistemik açıdan belirsizliklerinin arızı/geçici bir durum teşkil etmediğini, bunun özsel/kalıcı bir belirsizlik olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, şu ana kadar ileri sürülen kanıtlar veya karşıt kanıtlar göz önünde bulundurulduğunda, prensipte (*in principle*) Tanrı'nın varlığının kanıtsal açıdan çözülemeyeceğini söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle Bishop, Tanrı'nın varlığı sorunuyla ilgili olarak insanlık tarihinin şu ana kadar bize yeterli bir çözüm sunamamış olmasının, bundan sonra da kanıt ışığında bu meselenin çözülemeyeceğini düşünmek için bir gerekçe sağladığını düşünmektedir. Bu durumda, Tanrı'nın varlığı konusunun epistemik açıdan özsel olarak (*essentially*) çözülemeyeceğini söylemek gerekir.⁹ O halde, Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu şu ana kadar herhangi bir yeterli kanıtla gösteremediğimiz gibi, bundan sonra da iki taraftan birinin lehine yeterli bir kanıtın meseleyi aydınlığa kavuşturacağını söyleyemeyiz.

Bu durum karşısında, yeterli kanıtla sahip olmayan inananın Tanrı inancından vazgeçmesi mi gerekir? Ya da inanan, sahip olduğu dinî inançlardan dolayı ahlaken ve rasyonel açıdan suçlanabilir mi? Bu noktada Bishop, inanan kişinin inançları konusunda yalnızca epistemik bir gerekçelendirmeyle ilgilenmediğini aynı zamanda onların ahlaki bir gerekçelendirmesini de göz önünde bulundurduğunu ifade etmektedir. Buna göre, inançlar konusundaki sorumluluklarımızla ilgili klasik yaklaşım, genellikle meseleyi epistemik açıdan değerlendirmiş ve diğer boyutları göz önünde bulundurmaya reddetmiştir. Ancak inançlarla (özellikle, dinî inançlar) ilgili sorumluluklarımız nihai olarak ahlaki sorumluluklarla ilgilidir.¹⁰ Bishop'a göre:

Teistik iman-inançlarını doğru olarak almanın/kabul etmenin (*taking*), ahlaki açıdan önemli sonuçlara yol açtığı hakikaten inkâr edilemezdir. Kişinin, Tanrı ve O'nun iradesi hakkındaki inançlarına binaen eylemde bulunması, yalnızca belirli dinî pratik ve törenleri değil, aynı zamanda bireylerde olduğu gibi toplumdaki

8 Bishop, *Believing by Faith*, 70-74.

9 Bishop, *Believing by Faith*, 140-141.

10 Bishop, *Believing by Faith*, 43.

bütün yaşam tarzlarını da meydana getirir -ve bu pratiklerle yaşam tarzları açık bir biçimde ahlaki değerlendirmeye açıktır.¹¹

Dolayısıyla, dinî inançlar, temel olarak inananın bütün yaşamını şekillendirdiği için söz konusu inançların ahlaki bir değerlendirmeye tabi tutulması kaçınılmazdır.

Ancak burada vurgulanan ahlaki gerekçelendirme veya değerlendirmeyle, Tanrı'ya iman konusundaki pragmatik veya sonuççu (*consequentialist*) bir savununun kastedilmediğini özellikle vurgulamalıyız. Buna göre, pragmatik veya sonuççu yaklaşımlar, Tanrı inancına sahip olmaktan ortaya çıkan fayda ve sonuçlara dayanarak söz konusu inancın bir savunusunu yapmaktadırlar. Örneğin James'in inanma iradesi, literatürde genellikle, bütün bir yaşamda ürettiği faydalara (sosyal, ahlaki, psikolojik vb.) işaret ederek Tanrı inancına sahip olmanın rasyonelliğini temellendirmeye çalışan bir argüman şeklinde yorumlanmaktadır.¹² Ancak bu yorumların aksine Bishop, inançsal risk alma tezinde dinî inançların faydaları veya sonuçlarıyla ilgilenmemekte ve bu açıdan James'in inanma iradesinden ve imanının diğer pragmatik savunularından önemli bir noktada ayrılmaktadır. Onun bu tür yorumlarla ilgilenmemesinin temel gerekçesi, dinî inançtan beklenen faydalar üzerine odaklandıkları için pragmatik veya sonuççu yaklaşımların *epistemik öğeleri* göz ardı etmeleridir. Yani bu yaklaşımlar, dinî inançtan ortaya çıkan faydanın aşırı olması koşuluyla pragmatik veya sonuççu öğeleri epistemik öğelere önceliktir.¹³ Ancak Bishop'ın inançsal risk alma argümanının ayrırcı özelliklerinden biri, onun ahlaki değerlendirmeyi göz önünde bulundurduğu kadar epistemik değerlendirmeye de son derece vurguda bulunmasıdır. Diğer bir ifadeyle inançsal risk alma argümanına göre inanan, bütün bir yaşamında doğru olarak kabul edeceği dinî inançlara sahip olma hususunda sadece ahlaki değil ayrıca epistemik açıdan da meşru bir zemine dayanmalıdır.¹⁴

11 Bishop, *Believing by Faith*, 47.

12 James'in argümanının bu tür yorumu ve eleştirisi için bk. Abdulkadir Tanış, "İnanma İradesi: William James'in İmanın Pragmatik Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme", *Dini Araştırmalar* 19/48 (2016): 179-202 ve *Pragmatik İman Anlayışı* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017). Ayrıca bu bağlamda Bishop'ın, inançsal risk alma tezini Pascal'ın "bahis" (*wager*) argümanından da özellikle ayırdığını ve ona sıcak bakmadığını belirtmek gerekir. Çünkü bu argüman, hem epistemik düşünceleri bir tarafa bırakarak doğrudan inancın sonuçları üzerine odaklanmakta hem de kişinin *inanmadığı halde* imana sahipmiş gibi davranmasına izin vermektedir. Dolayısıyla Bishop, iman sonuçları üzerinden bir savunusunu yapma anlamına gelen pragmatik yaklaşımları kabul etmemektedir. Diğer taraftan o, kişinin yaşamında dinî inançları doğru olarak alabilmesi için zaten söz konusu inançlara inanıyor olmasını zorunlu görmektedir. Bu açıdan, inanmadığı halde inaniyormuş gibi yaparak eylem aracılığıyla inançların edinimini tavsiye eden Pascalcı teze kesinlikle karşı çıkmaktadır. Bishop bu son nokta açısından James'in inanma iradesi argümanının belirsiz olduğunu düşünmektedir.

13 Bishop, *Believing by Faith*, 118, 137 ve 185-186. Pragmatik bir savununun epistemik öğelere duyarlı olamayacağı hususunda Bishop'a katılmadığımızı belirtmek gerekir. Çünkü dinî inançlar konusundaki pragmatik bir savunuyu epistemik düşüncelere duyarlı bir biçimde ortaya konulabilir. Bu konudaki örnekler için bir önceki dipnotta işaret edilen kaynaklara bakılabilir.

14 Bishop, *Believing by Faith*, 56-57.

Bishop'ın epistemik düşünceleri bu kadar vurgulamasının altında yatan önemli neden, inançsal risk alma argümanını, epistemik düşüncelere dayanmadan inancı tavsiye ettiği için onun rasyonel ve ahlaki olarak sorumsuzca olduğu eleştirisine karşı koruma çabasıdır. Buna göre, inançsal risk alma türündeki birçok imancı yaklaşım, epistemik düşünceleri bir tarafa bırakarak inanç sahibi olmayı meşru gördüklerinden dolayı epistemik açıdan sorumsuzca oldukları eleştirisiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun farkında olan Bishop, bu tür itirazları engellemek adına epistemik olarak son derece önemli bazı noktaları vurgulamaktadır. Epistemik anlamda inançsal risk alma argümanı için önemli olan bu noktalardan ilki, bu argümana dayanarak inanacak kişinin sıradan inanan değil inançları üzerinde tefekkür eden biri (*reflective believer*) olması gerektiğidir. Bu tür bir kişi, sahip olduğu imanın temelini oluşturan inançların doğrulukları hakkında derin düşünen ancak epistemik açıdan onların belirsiz olduğunun bilincinde olan kişidir.¹⁵ Dolayısıyla, dinî inançlarının doğrulukları konusunda hiç tefekkür etmemiş, onların epistemik durumunu göz ardı etmiş bir kişi bu argümana dayanarak inanamaz.

Ayrıca dinî inançları konusunda bu şekilde tefekkür eden kişi, epistemik açıdan belirsiz bir noktada bulunduğu için sahip olduğu bu inançların epistemik bir garantisinin olmadığı farkındadır. Burada, onun söz konusu inançlara bağlılığının *entelektüel şüphe* içinde gerçekleşen bir durum olduğunu belirtmek gerekir.¹⁶ Nitekim iman konusunda “risk alma” düşüncesi de yukarıda ifade ettiğimiz gibi buradan ortaya çıkmaktadır. Çünkü inanan, sahip olduğu dinî inançların doğrulukları lehinde herhangi bir epistemik garanti olmaksızın bunların doğruluklarına bağlanmaktadır. Herhangi bir garantiye sahip olmadan bu inançların doğru olduklarına inanmak, bütün bir hayatı bazı yanlış inançlar üzerine yaşama ihtimalini ima ettiği için risk almak anlamına gelmektedir. Bundan dolayı, inançsal risk alma argümanında altı çizilen risk ögesi, imanın özünü oluşturan inançların/önergelerin epistemik açıdan belirsizliklerine işaret etmektedir.

Vurgulanması gereken ve son derece önemli olan ikinci nokta, inançsal risk alma argümanının sadece kanıtın çözemediği/ötesine uzanan durumlara uygulanabileceğidir. Buna göre, bir önermenin doğruluğunun yeterli kanıtla ortaya konulabildiği durumlarda bu argümana başvurulamaz. Argümana ancak bir önermenin doğru veya yanlışlığının yeterli kanıtla gösterilemediği zamanlarda başvurulabilir. Bishop, Tanrı'nın varlığı gibi, meselenin yeterli kanıtla ortaya konulamadığı durumları ifade etmek için kanıtın-ötesi (*supra-evidential*) kavramını kullanmaktadır. Ona göre, kanıtın karşısında (*counter-evidential*) durarak da inançsal risk alma argümanı savunulabilir/ileri sürülebilir. Nitekim Kierkegaard gibi katı/irrasyonalist imancılar böyle bir yaklaşımı benimsiyor görünmektedir.

15 Bishop, *Believing by Faith*, 6, 50 ve 57.

16 Bishop, *Believing by Faith*, 107-109.

Bishop'a göre, kanıtla karşıt bir pozisyon benimsemek, makul olsun veya olmasın her türlü inanca kapıyı açmak anlamına geldiğinden, bu durumda mantıksal açıdan çelişkili bir dinî inancı bile savunabilmenin yolu açılmış olur. Ancak Bishop, bu tür durumların önüne geçmek adına kendi argümanının, kanıtın doğru veya yanlış gösterdiği şeyi kabul ettiğini ancak kanıtın işe yarar olmadığı durumlarda kanıtın ötesine geçmeye izin verdiğini belirtmektedir.¹⁷ Dolayısıyla inançsal risk alma argümanı, dinî inançlar konusunda kanıtın karşısında durarak değil, kanıtın ötesine geçerek inanmaya olanak sağlamaktadır. Bu vurgu, konu hakkında mevcut kanıtın göz ardı edilmediğini ancak buna karşın söz konusu kanıtın yetersiz/işe yaramaz olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir.

İnançsal risk alma argümanında altı çizilen üçüncü nokta, dinî inanca sahip olan kişinin epistemik açıdan kusurlu olmadığını göstermek için vurgunun, inancın "içeriği" yerine inanca sahip olan "fail" üzerine yapılmasıdır. İnançlar konusundaki geleneksel yaklaşım, herhangi bir önermeye inanabilmek için söz konusu önermenin içeriğinin doğruluğunun temellendirilmesini şart koştuğundan dolayı önerme-merkezlidir (*propositional-focused*). Buna karşın Bishop, önerme merkezli bir yaklaşımdan ziyade fail-merkezli (*agency-focused*) bir yaklaşım benimsediğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım; dinî iddiaların içeriğini temellendirmek veya bunların doğruluklarını göstermek yerine, bu inançlara bağlanacak olan failin bilişsel yetilerini doğru kullanıp kullanmadığıyla ilgilenmektedir. İnançsal risk alma argümanına göre, yalnızca bilişsel yetilerini uygun bir biçimde kullanan kişiler dinî inançları doğru olarak kabul etme hakkına sahiptirler.¹⁸

Burada dile getirilen noktaları göz önünde bulunduran kişinin, inançsal risk alma argümanına göre Tanrı'nın varlığına inanması/bağlanması konusunda ahlaki olduğu kadar epistemik açıdan da meşru bir pozisyonda olduğunu söyleyebiliriz. İşaret edilen bu noktalardan anlaşıldığı üzere, inançsal risk alma argümanına dayanarak inanan kişinin epistemik açıdan kusurlu davranmadığını göstermek için, onun rasyonel/epistemik yetilerini uygun/doğru kullandığı iddiasına dayanılmaktadır. Buna göre Bishop, eleştirilere karşı argümanı korumak adına epistemik öğelerin değerini sürekli olarak vurgulamaktadır. Ancak diğer taraftan o, temel olarak Tanrı'nın varlığının doğru veya yanlışlığının gösterilemeyeceğini kabul ettiğinden, inançların içeriğini temellendirmekten ziyade inanç sahibi failin durumuna odaklanmaktadır. Failin herhangi bir çelişkili inancı kabul etmemesi, mevcut kanıtı göz önünde bulundurması, dinî inançlarının bilişsel değeri üzerine derin bir şekilde düşünmesi, bunların doğruluklarının kanıtlanamayacağına bilincinde olması ve ahlaki açıdan onların değerlendirmesini yapması aslında onun bilişsel yetilerini son derece uygun kullandığına işaret etmektedir. Bu şekilde inançsal risk alma ar-

17 Bishop, "Faith as Doxastic Venture", 476; a.mlf., *Believing by Faith*, 135-137 ve 155-156.

18 Bishop, *Believing by Faith*, 56-57.

gümanında, büyük ölçüde inancın içeriği bir tarafa bırakılarak bütün dikkat, dinî inançlara sahip olan failin bilişsel yetilerini doğru kullanmasına kaydırılmaktadır.

İnançsal risk alma argümanına göre, yukarıda altı çizilen noktaları dikkate alan bir kişinin Tanrı'nın varlığını pratikte doğru olarak alıp/kabul edip hayatını bu doğrultuda şekillendirmesi ahlaki ve rasyonel açıdan meşrudur. Ancak Tanrı'nın varlığı başta olmak üzere temel dinî inançların doğru ve yanlışlıklarının özsel olarak belirsiz olduğu tezini dikkate aldığımızda; burada ortaya çıkan önemli bir sorun, kişinin hangi Tanrı fikrini veya hangi dinî inancı pratikte doğru olarak kabul edeceği'dir. Bu soruna karşı Bishop, James'in inanma iradesi tezinden yardım alarak onun önermiş olduğu "hakiki tercih" (*genuine option*) kavramını kullanmaktadır. Hakiki tercihi kısaca tanımlamak gerekirse, bu kavram kişiye canlı (*live*), önemli (*momentous*) ve kaçınılmaz (*forced*) görünen tercihleri ifade etmektedir. Bir tercihin canlı olması, kişinin onun hakkında bilgi ve tecrübe sahibi olmasını veya onun doğru çıkmasının kişiye gerçek bir imkân olarak görünmesini dile getirmektedir. Önemli olması, tercihin kişi açısından son derece hayati olduğu anlamına gelmektedir. Kaçınılmaz olması ise, kişinin iki seçenek arasında bir tercih yapmasının zorunlu olması demektir.¹⁹ Dolayısıyla buradaki öneri kişinin; hakkında bilgi ve tecrübe sahibi olduğu, yani çevresinden/toplumundan aldığı Tanrı fikrini veya dinî inancı benimseme hakkının olduğudur.²⁰

Ancak James'i takip ederek, kişinin içinde yetiştiği ve bundan dolayı tecrübe sahibi olduğu çevrenin Tanrı inancını doğru kabul etme hakkının olduğunu söyleyen Bishop, son derece önemli bir açıdan James'ten ayrılmaktadır. Buna göre, kişinin inançsal risk alma argümanını onaylayarak bir inanç sahibi olma hakkını elde edebilmesi için hâlihazırda zaten inanıyor olması gerekmektedir. James inanma iradesinde kişinin, yalnızca "bir inanma tutumunu benimsemesinden" (*adopting a believing attitude*)²¹ bahsetmektedir. Bu ifade birçok James yorumcusu tarafından, kişinin tam anlamıyla *inanmadan* yalnızca Tanrı'nın varlığını pratik yaşamında doğru olarak kabul etmesi şeklinde değerlendirilmektedir. Ancak Bishop, inançsal risk alma argümanını takip eden kişinin Tanrı'nın varlığına tam anlamıyla inanıyor olmasını şart koşmaktadır.²² Diğer bir ifadeyle argüman, yalnızca hâlihazırda Tanrı'nın varlığına inanan kişiler için geçerlidir. O bunu şu şekilde ifade etmektedir:

p gibi bir iman-önermesi açısından tam bir inançsal risk alma (*doxastic venture*) için ihtiyaç duyulan şey, *p*'nin doğru olduğuna dair bir tutuma/eğilime sahipken

19 Bishop, *Believing by Faith*, 123-127.

20 Daha geniş bilgi için bk. Tanış, "İnanma İradesi", 184-185.

21 James, "The Will to Believe", 198.

22 Bishop, *Believing by Faith*, 112-114.

[inanç, ç.n], onu pratik akıl yürütmemizde tam anlamıyla doğru olarak kabul etmektir.²³

Buna uygun olarak inançsal risk alma argümanının, doğrudan olsun dolaylı olsun hiçbir şekilde kişinin şu anda inanmadığı ancak çeşitli pratiklerle bir önermeye inanmaya başlayabileceği (*inducing*) durumlara izin vermediğini ifade etmek gerekir. Kişi hâlihazırda inanmıyorsa, inançsal risk alma argümanına dayanarak bir inanca bağlanmaya çalışamaz. Bishop'a göre, "inançsal risk alma, ikna edici kanıt yokluğunda kişinin doğrudan kendini inandırmasını kapsamaz ve kapsayamaz. Daha ziyade o, kişinin *zaten* inandığını *önceden varsayar*."²⁴ Burada vurgulanan nokta, kişinin çeşitli pratiklere başvurarak bir inanca bağlanmaya çalışmasının, yani dinî pratikleri yerine getirme veya bir dinî topluluğun törenlerine katılma yoluyla kişinin kendisini bir Tanrı fikrine inandırmaya çalışmasının uygun görülmediğidir.

Ancak bu noktada inançsal risk alma argümanının karşısında duran son derece önemli bir sorun daha vardır. Buna göre, "Tanrı vardır" önermesinin epistemik açıdan belirsiz olduğu veya onun doğruluğunun gösterilemeyeceği argümanın başlangıç öncüllerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, inançsal risk alma argümanına göre Tanrı'nın varlığına bağlanan kişinin, söz konusu önermenin doğru veya yanlışlığını bilmediğini itiraf etmesi gerekir. Peki bu önermenin doğru veya yanlışlığı bilinmiyorsa, o zaman Bishop'ın varsaydığı gibi onun doğru olduğuna nasıl inanılabiliyor? Bishop, bir taraftan bu önermenin epistemik açıdan belirsiz olduğunu, diğer taraftan kişinin bu önermeye tam anlamıyla inanması gerektiğini ifade etmektedir. Bir önermeye inanmak, önermenin doğru olduğunu onaylamak anlamına geldiği için kişinin, doğru ve yanlışlığını bilmediğini itiraf ettiği bir önermenin doğruluğuna "psikolojik olarak" nasıl inanabildiği sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu sorunun farkında olan Bishop onun üstesinden gelebilmek için, bir önermeye yönelik inancın ancak yeterli kanıt sayesinde ortaya çıktığını iddia eden geleneksel görüşe saldırmaktadır. Ona göre, bir önermeye inanmak açık bir biçimde önermenin doğruluğuna inanmak olduğundan bunu reddetmenin olanağı yoktur. Ancak bir önermeye inanmanın zorunlu olarak yeterli kanıt sayesinde gerçekleşen bir olay olduğunu varsaymak kesinlikle doğru değildir. Kanıt dışındaki birçok faktör bir önermeye yönelik inancın ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir. Bu noktada, James'in "tutkusal doğa" (*passional nature*)²⁵ kavramına başvuran Bishop, kavramı detaylandırarak lehinde yeterli kanıtı sahip olmadığımız bir önermeye

23 Bishop, *Believing by Faith*, 113.

24 Bishop, *Believing by Faith*, 117.

25 Tutkusal doğa kavramı, bilişsel/entelektüel doğanın karşıtı olarak, kişinin arzu, ilgi, ihtiyaç ve eğilimlerini kapsayan doğasını ifade etmektedir.

yönelik inancın psikolojik olarak nasıl mümkün olabildiğini göstermeye çalışmaktadır. Ona göre, inancın kanıtsal-olmayan nedenleri/sebepleri (*causes*) olarak isimlendirebileceğimiz bazı öğeler, hakkında yeterli kanıtın olmadığı bir önermeye yönelik inancın ortaya çıkmasına imkân verebilir. Bu öğelerin ortak özelliği, inanılacak önermenin doğruluğuyla ilişkili olmamalarıdır. Örneğin kızgınlık, hayranlık ve korku gibi bazı duygular, istek ve arzular, meyiller ya da mensubiyetler; kişinin lehinde yeterli kanıtı sahip olmadığı bir dinî önermeye inanabilmesine imkân tanıyabilmektedir.²⁶

Bu iddiasını güçlendirmek için örneğe başvuran Bishop, teistik geleneğin içinde yetişmesinden dolayı “Tanrı vardır” önermesinin doğru olduğuna tutkusal olarak inanan ancak söz konusu önermenin kanıt temelinde gerekçelendirilemeyeceğini kabul eden bir kişi hayal etmemizi istemektedir. Böyle bir kişi, pratik hayatında doğru olarak kabul ettiği bu önermeye inanmak veya bu önerme konusunda inançsal bir risk almak için psikolojik kaynaklara sahiptir.²⁷ Çünkü söz konusu kişinin doğası teistik geleneğin içinde biçimlenmiş olmasından dolayı o, kanıtı sahip olmaksızın “Tanrı vardır” önermesinin doğruluğuna yönelik bir eğilim taşımaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse burada kişinin arzu, istek, meyil ve mensubiyetleri kanıtın işlevini yerine getirerek onun, doğruluğunu bilmediği bir önermenin doğruluğuna inanmasını sağlayabilmektedir.

Bu ilimli imancı argümanın, rakibi olan delilciliğe göre daha başarılı olduğunu söylememiz için acaba herhangi bir gerekçe var mıdır? Aslında yazdıklarına bakıldığında, Bishop'ın delilcilik ile imancılık arasındaki çatışmanın daha çok bir çıkmazla (*impasse*) son bulduğu görüşüne meylettği söylenebilir. Ona göre, Tanrı'nın varlığı konusunda bilişsel açıdan iyi durumda olmadığımızdan dolayı, konu hakkındaki herhangi bir kararımız/tercimimiz epistemik bir belirsizlik zemininde alınmış olacaktır. Bu sebeple, tarafların birbirlerini epistemik açıdan sorumsuz şekilde suçlamalarının doğru olmadığını ifade edebiliriz.²⁸

Bununla birlikte Bishop, burada ifade edilen çıkmazdan kendi ilimli imancılığı lehine bir destek olarak “Sen de” (*tu quoque*)²⁹ stratejisine başvurmuştur. Buna göre, Tanrı'nın varlığının bilişsel değeri konusunda bir çıkmazla karşı karşıya olduğumuzdan, verilecek her kararda kişi tutkusal doğasına dayanmak zorunda kalacaktır. Bilindiği üzere delilciler, Tanrı'nın varlığına inanma hususunda herhangi bir kanıtı dayanmadıkları, aksine yalnızca kanıtsal-olmayan/tutkusal öğelere bağlı olarak inandıkları için imancıları genellikle suçlamaktadır. Ancak

26 Bishop, *Believing by Faith*, 114-115.

27 Bishop, *Believing by Faith*, 116.

28 Bishop, *Believing by Faith*, 206-207.

29 Aslında *tu quoque* kavramı mantıksal bir hatayı dile getirmektedir. Bu tür mantıksal hatada, bir şeyle suçlanan kişi, aynı suçu karşısındakinin de işlediğini söyleyerek kendini savunmaya çalışır.

Bishop, söz konusu inançla ilgili epistemik bir belirsizliğin olduğunu ve hem delilcilerin hem imancılardan kendi pozisyonlarını savunma konusunda tutkusal öğelere dayandıklarını belirtmektedir. Bundan dolayı, delilcilerin imancılara yönelttiği suçlamanın aynı şekilde delilcilere de yöneltebileceğini söylemek mümkündür. Bishop, imancılık lehindeki en ümit verici stratejinin de bu olduğunu dile getirmektedir.³⁰ Ayrıca burada yeri gelmişken, Bishop'ın argümanının şartlı bir yapıda olduğunu, yani belirli ölçütler çerçevesinde insanlara sınırlı sayıdaki önermeye inanmaya izin tanıdığını vurgulamak gerekir. Bishop'a göre, inançsal risk alma argümanı, bir önermeye inanmaları konusunda kişilere herhangi bir ahlaki yükümlülük yüklemeyi. Bu argüman, sadece belirli şartları gözetilen kişilere bir inanma hakkı/iznitadır.³¹

2. İNANÇSAL RİSK ALMA GÜÇLÜ BİR İMANIN TEMELİ OLABİLİR Mİ?

İlimli imancı bir temelde imanın savunusunu yapan inançsal risk alma argümanı konusunda neler söylenebilir? Onu başarılı bir argüman olarak değerlendirebilir miyiz? Ya da argümana yöneltebilecek eleştiriler nelerdir? Çalışmamızın sınırlarını gözeterek burada inançsal risk alma tezine yönelik önemli bazı eleştirileri değerlendirmek istiyoruz.³² İlk olarak, argümana yöneltebilecek önemli bir eleştiri, "Tanrı vardır" önermesinin doğru ve yanlışlığının özsel olarak bilinemez olduğunun hangi gerekçeye binaen iddia edilebildiğidir. Bu iddia, Tanrı'nın varlığının ne şimdiye kadar bilindiğini ne de bundan sonra bilineceğini ümit etmek için herhangi bir gerekçemizin olmadığını katı bir hüküm olarak koymaktadır. Ancak bilimdeki yeni ilerlemeleri, Big Bang konusundaki gelişmeleri ve buna benzer çabaları hesaba kattığımızda, acaba Tanrı'nın varlığının veya yokluğunun -en azından geleceğe yönelik olarak- aydınlatılacağını düşünmek için elimizde hiçbir gerekçe mevcut değil midir?³³ Bishop aslında bazı filozofların, Tanrı'nın varlığı konusunu ileriye yönelik çözülebilecek bir mesele olarak değerlendirdiklerini belirtmekte, ancak bu tür bir çabanın nafiye olduğunu ima etmektedir. Bu hususta öne sürdüğü gerekçe ise, insanlığın şu ana kadar ortaya koyduğu argümanlara bakıldığında bu konuda çözümü sağlayacak bir kanıtın geliştirilememesidir.³⁴ Bu noktada, Bishop'ın akıl yürütmesinin çok da sağlam olmadığına işaret etmeliyiz. Çünkü Tanrı'nın varlığı konusunda insanlığın şu ana kadar yeterli bir kanıt ortaya koyamamış olması, bundan sonra da böyle bir kanıt geliştiremeyeceğini gös-

30 Bishop, *Believing by Faith*, 189 ve 212. Ayrıca krş. James, "The Will to Believe", 215-218.

31 Bishop, *Believing by Faith*, 149.

32 Bazı eleştiriler için bk. Andrei A. Buckareff, "Can Faith Be a Doxastic Venture?", *Religious Studies* 41/4 (2005): 435-445; James Beach, "John Bishop's Leaps of Faith: Doxastic Ventures and the Logical Equivalence of Religious Faith and Agnosticism", *Religious Studies* 50 (2014): 101-117.

33 Krş. Jeff Jordan, "John Bishop *Believing by Faith: An Essay in the Epistemology and Ethics of Religious Belief*", *Religious Studies* 44/2 (2008): 240.

34 Bishop, *Believing by Faith*, 140-141.

termez. Mantıksal açıdan en azından bir imkân olarak düşünülduğünde, ileride ortaya çıkabilecek çeşitli gelişmelerin konuyu epistemik açıdan çözebilme imkanının olduğunu söyleyebiliriz. Burada söylenmek istenen şey, gelecekte herkesi ikna edebilecek şekilde Tanrı'nın varlığı lehindeki kanıtların elde edileceği değildir. Daha ziyade Bishop'ın, tümevarımsal bir destekten yola çıkarak Tanrı'nın varlığının özsel olarak kanıtlanamayacağını iddia etmesinin çok katı bir hüküm olduğu ve bu açıdan akıl yürütmesinin güçlü bir temele dayanmadığıdır.

İnançsal risk alma tezine yöneltilebilecek en önemli eleştiri, onun gerçekten Bishop'ın varsaydığı gibi hakiki/gerçek bir imanın temelini oluşturup oluşturamayacağıdır. İtirazı tam olarak ortaya koyabilmek için öncelikle, Bishop'ın yazılarında bazı önermeleri doğru kabul etmekle ilgili kullanmış olduğu iki şeyi birbirinden ayırt etmek gerekir. Bunlar, (i) bir önermeyi pratik akıl yürütmemizde doğru olarak almak veya bir önermeyi doğru olarak alıp yaşamımızda takip etmek ve (ii) önermenin doğruluğuna tam anlamıyla inanmaktır. Bu durumlardan birincisi, inanmaksızın da bir önermenin içeriğini iradi olarak doğru varsayıp pratikte sergilemek mümkün olduğundan, kişinin önermeye inanmasını gerektirmez. Örneğin, bir avukat, müvekkilinin suçlu olup olmadığıyla ilgili herhangi bir inanca sahip olmamasına rağmen, "Müvekkilim masumdur" önermesinin doğruluğunu varsayarak hareket edebilir. Dolayısıyla, bir önermeye inanma söz konusu olmaksızın da bu önermenin içeriği doğruymuş gibi hareket edilebilir.

Ancak yukarıdaki durumlardan ikincisi inanmayı ifade etmektedir. İnanmak, bir önermenin doğru olduğuna eğilim duymak demektir. Diğer bir deyişle, bir önerme ifade edildiğinde onun doğruluğuna meylettir. Bundan dolayı sıklıkla "İnancın doğruluğu amaçladığı"³⁵ ifade edilir. Dolayısıyla, inanç ile doğruluk arasında sıkı bir ilişki görünmektedir. Diğer taraftan, inançlarla ilgili geleneksel yaklaşım, bir önermenin içeriğini temellendirdiği veya doğruluğuna işaret ettiği için genellikle kanıt meselesine odaklanmıştır. Çünkü inanç doğruluğu amaçlamakta, bu doğruluğa ise ancak kanıt sayesinde ulaşılmaktadır.

Tekrar yukarıdaki ayrıma dönersek Bishop, kendi argümanı açısından kişinin Tanrı'nın varlığını sadece pratik yaşamında doğru olarak kabul etmesini (yani, (i) durumunu) iman için yeterli görmemektedir. Ona göre gerçek bir iman, yalnızca belirli önermeleri doğru olarak varsayıp bunlar doğrultusunda bir yaşam sürdürmeyi ifade etmez. Aynı zamanda, söz konusu önermelerin doğruluğuna tam anlamıyla inanmayı (yani (ii) durumunu) gerektirir.³⁶

Buraya kadar ifade edilenler göz önünde bulundurulduğunda, inançsal risk alma tezinin önünde son derece ciddi bir problem ortaya çıkmaktadır. Buna göre,

35 Daha geniş bilgi için bk. J. David Velleman, *The Possibility of Practical Reason* (Oxford: Clarendon Press, 2000), 244-281.

36 Bishop, *Believing by Faith*, 110.

inanç doğruluğu amaçlıyorsa ve Tanrı'nın varlığının doğru olduğunu gösterecek herhangi bir yeterli kanıtı sahip değilsek, o zaman Tanrı'nın varlığına gerçekten nasıl inanabiliriz? Burada ortaya çıkan problemin temelinde, inançsal risk alma tezinin kabul ettiği şu iki varsayım yatmaktadır:

1- Tanrı'nın varlığının doğru veya yanlış olduğu kanıtsal açıdan özsel olarak bilinemez.

2- Tanrı'nın var olduğuna tam olarak inanıyorum ("Tanrı vardır" önermesinin doğru olduğuna tam anlamıyla meylediyorum).

Varsayımlardan da anlaşılacağı üzere, hem bir önermenin doğruluğu için kanıtın/gerekçenin olmadığı hem de onun doğruluğuna "güçlü" anlamda inanıldığı ifade edilmektedir. Tabii burada Bishop inancın doğruluğu amaçladığını kabul etmekle birlikte, bu doğruluğun sadece kanıtla ortaya çıktığı düşüncesine saldırılmaktadır. Ona göre, kanıtsal-olmayan öğeler (arzu, duygu, mensubiyet vb.) de bir önermenin doğruluğuna inanmamızı sağlayabilir.

Fakat bir önermenin doğruluğuna inanmanın, epistemik gerekçelerin/kanıtın işlevi olduğuna inanan birçok kimse, Bishop'ın varsaydığı kanıtsal-olmayan gerekçelerin de gerçek bir inanç ortaya çıkarabileceği düşüncesini kabul etmemektedir. Buckareff'e göre:

İnancın epistemik gerekçelere binaen elde edilmediği fakat yalnızca inanmaya yönelik bir niyetin şekil vermesine dayandığı yerde, bilinçli bir şekilde bir önermeye yönelik inanç tutumu takınmaya karar vermek ve doğrudan bilinçli olarak niyetlenen inanca sahip olmak *kavramsal olarak* imkânsız görünmektedir.³⁷ (Vurgular bana ait)

Buckareff'in buradaki iddiası, kişinin doğruluğu lehinde herhangi bir kanıtı sahip olmadığı bir önermeye doğru olarak inanmasının imkânsız olduğudur. Onun bu iddia için önemli gerekçelerinden biri Bishop'ın, "doğruluğu lehinde kanıtı sahip olmadan doğruluğuna inanabilme" düşüncesinin bizi bazı paradokslarla karşı karşıya bırakacağıdır. Şöyle ki, Bishop'ın tezine göre "fail, *p*'nin doğruluğunun, *değil-p*'nin doğruluğundan daha iyi desteklenmediğine inanırken, aynı zamanda *p*'nin doğruluğuna inanabilir."³⁸ Bunu biraz daha açmak gerekirse, "Tanrı vardır" önermesinin doğru olduğuna inanan kişi, aynı zamanda bu önermenin yanlışlığının da doğruluğu kadar muhtemel olduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla Bishop'ın önerisi, aslında kişinin aynı anda hem Tanrı'nın varlığı ve yokluğunu eşit gördüğü hem de Tanrı'nın varlığına inandığı gibi bir paradoks barındırmaktadır.

Eleştirilerine devam eden Buckareff, Bishop'ın vurguladığı tutkusal doğanın inancın oluşturulması konusunda farklı bir işlevinin olduğuna işaret etmektedir.

37 Buckareff, "Can Faith Be a Doxastic Venture?", 439.

38 Buckareff, "Can Faith Be a Doxastic Venture?", 439.

Buna göre kişinin, hakiki tercih ifade eden bir inanç seçeneğiyle karşılaştığını ve ona inanmak istediğini varsayalım. Kişinin tutkusal doğası bu noktada devreye girerek belirli bir süreç içerisinde bu inancın edinilmesine olanak verir. Bu durum tutkusal doğanın, inanmak istenen önermenin doğruluğu lehindeki kanıtı daha belirgin kılması, söz konusu önermenin aleyhindeki kanıtı ise geri plana atmasıdır. Bu şekilde, bir önermeye yönelik inancın ortaya çıkmasına zemin hazırlanır.³⁹ Dikkat edilirse, burada tutkusal doğanın inanç sahibi olma konusundaki rolü reddedilmemektedir. Ancak bu rol, Bishop'ın iddiasının aksine, bir inancın doğrudan edinilmesinden ziyade söz konusu inanç lehindeki kanıtın belirginleştirilmesi veya ön plana çıkartılması şeklinde "dolaylı" olarak gerçekleşmektedir. Ayrıca böyle bir durumda kişi, inandığı önermenin doğruluğu lehinde yeterli kanıtı sahip olduğunu düşündüğü için yukarıdaki paradoks da ortaya çıkmaz.

İnancın yalnızca yeterli kanıt sayesinde ortaya çıkabileceğini söyleyen Buckareff'in itirazına verdiği cevapta Bishop:

Ancak bu görüş bana rasyonalistlerin bir dogmasından daha fazlası olarak görünmez. Kişinin tutkusal bir motivasyona dayanarak doğrudan inanmaya karar veremeyeceği gerçeği, inançların tutkusal nedenlere sahip olamayacağını gerektirmez. Gerçekten de inanmak, doğruya inanmaktır; fakat doğruya inanmak zorunlu olarak apaçık/kanıtı (*evident*) olana inanmak değildir.⁴⁰

demektedir. Buckareff'in argümanlarının ikna edici olmadığını iddia eden Bishop'a göre, inancın tutkusal temeller üzerinde ortaya çıkması gerçek bir imkânı ifade etmektedir. Örneğin babasını yeni kaybetmiş bir çocuğun duyguları onu, babasının hâlâ bir şekilde onunla olduğuna inandırabilir. Ya da İncil'den yapılan bir vaazı duyan bir kişinin kalbinin yumuşadığını ve İsa'nın, kendisi için bir kurtarıcı olduğuna inanmaya başladığını düşünelim. Bu örnekler, çeşitli tutkusal öğelerin bizi inanca götürebileceğini açık bir şekilde göstermektedir.⁴¹

Ancak Bishop'ın bu cevabına rağmen, eleştiri daha güçlü bir şekilde ileri sürülebilir. Özellikle inançsal risk alma argümanının içerisinde varsayılan bazı ölçütler, Bishop'ın öngördüğü gibi gerçek/güçlü bir imanın ortaya çıkmasını engelleyebilir. Örneğin o, inançsal risk alma argümanı ile meşgul olan kişinin, dinî iddialar üzerinde tefekkür eden biri olmasını şart koşmaktadır. Peki gerçekten dinî iddialar üzerinde tefekkür eden, bilişsel açıdan onları derinlemesine tetkik eden ve bun-

39 Buckareff, "Can Faith Be a Doxastic Venture?", 440. Buckareff yazısında temel olarak imanın, belirli önermelerin doğruluğuna yönelik bir inancı içermediğini, daha ziyade bu önermelerin yalnızca pratik açıdan yaşamda rehber alındığını iddia etmektedir (440-441). Dolayısıyla ona göre, iman sahibi kişi "Tanrı vardır" şeklindeki önermelere inanmaz. Bundan farklı olarak, bu tür önermeleri yaşamını şekillendirmek için doğru olarak varsayar.

40 John Bishop, "On the Possibility of Doxastic Venture: A Reply to Buckareff", *Religious Studies* 41 (2005): 448. Ayrıca bk. Bishop, *Believing by Faith*, 115.

41 Bishop, "On the Possibility of Doxastic Venture", 448.

ların doğru ya da yanlışlıklarının kanıtla temellendirilemeyeceğini düşünen bir kişi hakiki bir imana sahip olabilir mi? Ya da Tanrı'nın varlığını ve yokluğunu bilişsel açıdan eşit gören biri gerçek anlamda Tanrı'nın varlığına inanabilir mi? Bishop'ın yukarıda saydığı mensubiyet, arzu, duygu gibi öğeler; inançları üzerinde tefekkür etmeyen, onların epistemik durumlarını araştırmayan sıradan inananlar için bir şekilde temel sağlayabilir. İnançlarını herhangi bir sorgulamaya tabi tutmadan toplumdan alan bu kişiler, böyle bir sorgu sürecine ihtiyaç duymaksızın bu inançlara bağlılığı devam ettirebilir. Ancak bunun aksine, dinî iddialar konusunda Bishop'ın varsaydığı gibi bir bilince sahip olmak, yani bu iddialar konusunda bir entelektüel şüphe içerisinde olmak, bu iddialara gerçekten iman etmenin önünde psikolojik açıdan bir engel gibi durmaktadır. Çünkü bir taraftan dinî inançların doğruluklarının bilinmeyeceği konusunda güçlü bir bilince sahip olmanın, diğer taraftan bu inançların doğru olduklarına tam anlamıyla inanmanın birlikte ne şekilde mümkün olacağı anlaşılır olmaktan uzaktır.

İnançsal risk alma argümanında bu problemin ortaya çıkmasının önemli nedeni Bishop'ın, dinî iddiaların doğruluğu konusunda herhangi bir gerekçe sunmamasıdır. Buna göre inançsal risk alma argümanı, temel olarak imanı oluşturan önermelerin doğruluğu veya yanlışlığını gösterecek bir gerekçenin olmadığı iddiasına dayanmaktadır. Bu durumda argüman kişiden, doğruluğunu bilmediği çeşitli önermelere inanmasını talep etmektedir. Bu noktada Bishop, sorunun üstesinden gelebilmek için bir önermeye yönelik inancı ortaya çıkarabilen taklit, mensubiyet, arzu gibi epistemik-olmayan çeşitli "sebepleri" öne sürmektedir. Ona göre, epistemik-olmayan bu tür öğeler bir önermeye yönelik inancın ortaya çıkmasını sağlayabilir. Ancak burada, bu tür öğelerin bir önermenin doğruluğu veya yanlışlığı lehinde herhangi bir temel sağlamadığına dikkat çekmek gerekir. Zikredilen bu tür epistemik-olmayan öğeler, bir şekilde kişinin çeşitli önermelere inanmasını sağlasa bile, söz konusu önermelerin içeriğine yönelik herhangi bir temellendirmede bulunmaz.⁴² Herhangi bir temellendirmede bulunmadığı için de Bishop'ın öngördüğü gibi tefekkür sahibi bir inananın bu tür temelsiz bir imana yönelik güçlü bir bağlılık göstermesi zayıf bir ihtimal olarak görünmektedir.

SONUÇ

Dinî inancı savunma adına ılımlı inancı bir çizgide ileri sürülen inançsal risk alma argümanı; kişinin, lehinde yeterli kanıtla sahip olmadığı bir dinî iddiayı pratik hayatında rehber almasını ve ona tam anlamıyla inanmasını desteklemek

42 Daha geniş bilgi için bk. Ferit Uslu, *Felsefi Açıdan İmanı Temellendirme* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 10 ve 168-169. Uslu'nun belirttiği gibi "... bir inancın 'temeli', kişinin o inanca neden inanıyor olduğunu ve inanmaya devam ettiğinin gerekçesini ortaya koyan mâkul bir açıklamadır. Fakat inancın 'sebebi', yalnızca kişinin bir şeye inanmasına yol açan faktör ya da etkendir" (10).

amacıyla ortaya konulmuştur. Bishop söz konusu argümanı ileri sürerken dinî bir inancın temellendirilmesi hususunda son derece önemli olan bazı epistemik ve ahlaki boyutlara işaret etmiştir. Buna karşın inançsal risk alma argümanının, kişinin dinî iddialarla ilgili bilişsel açıdan bir şüphe durumu içindeyken bunlara tam anlamıyla inanmasını gerektirmesi onun en zayıf noktası olarak görünmektedir. Bir önermenin doğruluğu veya yanlışlığı epistemik/bilişsel bir mesele olduğundan, buna uygun olarak söz konusu önermenin doğruluğu veya yanlışlığını göstermeye çalışan kanıt, gerekçe, gerekçelendirme şeklindeki araçlarla ilgilenilmesi doğal olmaktadır. Bu anlamda, bir iddia veya önermenin doğruluğuna inanmak, bu doğruluğu gösteren çeşitli kanıt ve gerekçelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak Bishop, temel olarak bu görüşün karşısında durarak herhangi bir kanıt veya gerekçeye sahip olmadan ve bir şüphe durumu içindeyken de dinî iddialara yönelik gerçek bir inancın ortaya çıkabileceğini iddia etmektedir. Onun bu iddiası için dayandığı temel nokta, inancın kanıtsal-olmayan nedenleri olarak nitelendirdiği arzu, meyil, taklit, mensubiyet türündeki öğelerin yeterli kanıt tarafından desteklenmeyen bir önermeye yönelik gerçek bir inancı ortaya çıkarabileceğidir.

Bishop'ın bu iddiasına rağmen, inancın kanıtsal-olmayan nedenlerinin bir önermeye yönelik inancı ortaya çıkarabileceğini söylemek oldukça şüphelidir. Çünkü işaret edilen kanıtsal-olmayan nedenlerin, bir önermenin doğruluk veya yanlışlığını gösterme şeklindeki epistemik bir işlevi yerine getirmediği ortadadır. Varsayılan nedenler doğruluk veya yanlışlıkla ilgili olmadıklarından, bunların bir önermenin doğru olduğuna yönelik gerçek bir inancı ne şekilde ortaya çıkarabileceği açık olmaktan uzaktır. O yüzden, inançsal risk alma argümanına dayanarak kişinin güçlü bir imana sahip olmasının çok olası olmadığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Beach, James. "John Bishop's Leaps of Faith: Doxastic Ventures and the Logical Equivalence of Religious Faith and Agnosticism". *Religious Studies* 50 (2014): 101-117.
- Bishop, John. "Faith as Doxastic Venture". *Religious Studies* 38/4 (2002): 471-487.
- Bishop, John. "On the Possibility of Doxastic Venture: A Reply to Buckareff". *Religious Studies* 41 (2005): 447-451.
- Bishop, John. *Believing by Faith: An Essay in the Epistemology and Ethics of Religious Belief*. Oxford: Clarendon Press, 2007.
- Buckareff, Andrei A. "Can Faith Be a Doxastic Venture?". *Religious Studies* 41/4 (2005): 435-445.
- Deniz, Osman Murat. *Akıl-İman İlişkisi Açısından Fideizm*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.
- James, William. "The Will to Believe". *Pragmatism and Other Writings*. Ed. Giles Gunn. 198-218. New York: Penguin Books, 2000.
- Jordan, Jeff. "John Bishop *Believing by Faith: An Essay in the Epistemology and Ethics of Religious Belief*". *Religious Studies* 44/2 (2008): 238-242.

- Özcan, Hanifi. "Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım: "Temelcilik" ve "İmancılık"”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40/1 (1999): 157-176.
- Taniş, Abdulkadir. "İnanma İradesi: William James'in İmanın Pragmatik Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme". *Dini Araştırmalar* 19/48 (2016): 179-202.
- Taniş, Abdulkadir. "Pragmatik İman Anlayışı". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017.
- Uslu, Ferit. *Felsefi Açından İmanı Temellendirme*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Velleman, J. David. *The Possibility of Practical Reason*. Oxford: Clarendon Press, 2000.
- Yaran, Cafer Sadık. "Dinî Epistemolojide Eleştirel Akılcılık ve Tahkiki İmancılık". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1997): 217-238.